

Кыргыз Республикасынын
материалдык эмес маданий
мурасынын элементтеринин
Улуттук тизмеги

No.	Негизги аталышы	Катталган жылы	Элементтин классификациясы	Алып жүрүүчү/Коомчулук	Элементти өткөрүп берүү	Элементтин аныктамасы
15	'Аркан тартмай'	2008	V. УЛУТТУК ОЮНДАР	Жалпы коомчулук	Элемент жөнүндөгү билим жана өзгөчөлүктөрү негизинен табигый көрсөтүү аркылуу өткөрүлүп келген	'Аркан тартыш', кыргыз элинин эң байыркы оюндарынын бири. Оюн тегиз жерде өткөрүлөт. Уландар, жигиттер күч сынышуу үчүн ойношот, оюнчулар эки жаатка бөлүнөт. Ар бир жаатка өзүнчө чек сызык чийилет. Ушул эки чек сызыктын тең ортосундагы бир сызык чийилет. Оюнга катышуучуларга чек сызыктын эки жагына бирдей санда чыгышып, бирин бири белинен кучактап турушат. Эки жаатка бир гана 4-5 метр узундуктагы учу түйүлгөн аркан берилет. Оюнга катышуучу оюнчулардын күчү, жашы бирдей чамалуу болушу керек. Оюнга катышуучулар оюндун жүрүшүндө өздөрүнүн катарын бузбай, туш тарапка кыйшайбай түз туруп, аркан аркылуу атаандаштарын өз жагына тартуу керек. Кайсы тараптын алдындагы оюнчусу чек сызыктан өтүп кетсе ошол тарап утулат. Эгерде күч бирдей болуп, бирин бири чек сызыктан калыс белгилеген убакытта өткөрө алышпаса оюн тең чыгат.

16	‘Тогуз коргоол’	2008	V. УЛУТТУК ОЮНДАР	Тогуз Коргоол оюнчулардын коому жана жалпы коомчулук	Элемент жөнүндөгү билим жана өзгөчөлүктөрү негизинен табигый көрсөтүү аркылуу өткөрүлүп келген	Тогуз коргоол байыркы кыргыздын оюну. Башка элдерде да тогуз коргоолго окшош оюндар кездешет, алар манкала сымал оюндар деп аталат. Илгери оюн тактада эмес жерди оюп койгуп коргоолдор менен ойнолгон. Оюн ой жүгүртүүнү өнүктүрүп, сандарды тез кошуп, алып, бөлүп, көбөйткөндү үйрөткөн. Тогуз коргоол – оюн тактасынан жана таштан турат. Тактада 18 үй (коргоол салынган чуңкур) жана 2 эки казан бар. Тактанын эки жагында 9дан чуңкур бар (ар тарапта 9 коргоол салынган чуңкур). Оюн 4-5 саатка созулушу мүмкүн. Оюнду эки оюнчу ойноп, ар тараптагы тогуз үйдө 9 дан коргоол болот. Оюнчунун казаны атаандашына жакын болот. Казан оюн башталганда бош болот, оюнчу утуп алган коргоолдорду чогултуу үчүн керек.
17	‘Салбуурун’	2008	V. УЛУТТУК ОЮНДАР	‘Салбуурун’ коому	Элемент жөнүндөгү билим жана өзгөчөлүктөрү негизинен табигый көрсөтүү аркылуу өткөрүлүп келген	Кыргыздар илгертеден бери жаратылышты аңчылык жана тиричилик аркылуу таанып келген. Муундан муунга өтүп келе жаткан салттык билимдин негизинде азыркы учурда да салттык аңчылык өнөрү жашап келет. Салттык аңчылык табиятка аяр мамиле жасоо менен табигый күчтөрдү урматтоого үндөйт. Салбуурун – бул узак убакытка аңчылыкка чыгуу салты. Салбуурунга мергенчилер жаа менен чыгып, жанына бүркүт менен тайганды алышкан. Азыркы учурдагы салбуурун - бул жаа атууну, бүркүт жана тайган менен аңчылык кылууну камтыган комплекстик оюндар. Заманбар салбуурун эрежелерине ылайык, бүркүтчүлөр эки сынакка катышышат. Биринчиси – чырга, экинчиси – үндөк. Үндөк сынагында бүркүттү 200 кадам аралыкта отургузуп коюп, калыстын белгисинен кийин бүркүтчү өзүнүн бүркүтүн туруп алып же ат

						үстүнөн чакырат. Тайган жарыш – кыргыздын байыркы замандан бери багылып келе жаткан асыл ит тукуму. Тайгандар 350 метр аралыкка жарышышат. Тайгандарды түз чуркатыш үчүн алардын алдында атчан киши арканга түлкүнүн же коендун терисин байлап алып чаптырат.
17A	Ителги салуу	2008	V. УЛУТТУК ОЮНДАР	'Мүнүшкөрлөр жана ителгичилер' коому	Элемент жөнүндөгү билим жана өзгөчөлүктөрү негизинен табигый көрсөтүү аркылуу өткөрүлүп келген	Ителги салуу муундан муунга өткөрүлүп келген кыргыз элинин маданий мурасы болуп саналат. Ителги салуу бул көчмөн кыргыз элинин аңчылык менен тамак-ашын табышкан. Салттуу билимдер оозеки тарыхта, каада-салт, үрп-адат, маданият жана улуттук оюндарда камтыйт. Негизинен, ителги салуу бул адам менен ителгинин ортосундагы мамилелерди негизделген куш. Мүнүшкөрлөр аларды аяр мамиле жасоо менен көндүрүшөт жана ал көп эмгекти талап кылат. Ителги жакшы караган мүнүшкөргө гана туруктуу жолдошу болуп берет. Ителги салуу табиятка жана жаратылышка аяр мамиле жасоо менен табигый күчтөрдү урматтоого үндөйт. Мүнүшкөрлөр ителгилердин түрлөрүн, алардын жүрүм-турумун жана мүнөзүн, ошондой эле алардын ыкмаларын жакшы билишет.

Маданий мурастарды сактоо
жана өнүктүрүү башкармалыгынын башчысы

Айнура Султанбаева

Extract
from National Inventory of Intangible
Cultural Heritage elements of the Kyrgyz Republic

No.	Element Name	Year Designated	National Classification	Relevant Communities	Transmission Status	Brief Description
15	'Arkan tartmay'	2008	V. NATIONAL GAMES	Community of people	The specific features and knowledge concerning the element has been mainly transmitted in a natural way through demonstration	'Arkan tartmay' (tug-of-war). The game is played by both women and men on flat area. 'Arkan tartmay' directly puts two teams against each other in a test of strength. All participants must be the same in strength and the age. The rope 'arkan' is the most important equipment and it should be at least 4-5m long. The objective of the game is to win by pulling the opposition towards the centre so that they pass the centre line, resulting in a win.
16	Games for the development of thinking, board games 'Toguz korgool'	2008	V. NATIONAL GAMES	Community of traditional game practitioners	The specific features and knowledge concerning the element has been mainly transmitted in a natural way through demonstration	'Toguz korgool' is a logic table game. The purpose of a game is to collect as many korgools as possible. 'Korgools' mean treddles in Kyrgyz language. Pebbles similar to the form and size of treddles are used in the game. The essence of the game lies in development of thinking and analytical skills, whereas in the past, the game was directed to develop strategic thinking as each korgool symbolized one warrior. The game has 18 playing and 2 reservoir holes. Among the Turks, the number 9 (9 playing holes, each has 9 balls initially) considered to be a sacred number. The game may continue for 4-5 hours. In the course of the game, players have to use all four key mathematical operations. The game is built not only on the speed of calculation, but on the tactics as well.

17	The tradition of long-term group hunting 'Salbuurun'	2008	V. NATIONAL GAMES	Community of 'salbuurunchu'	The specific features and knowledge concerning the element has been mainly transmitted in a natural way through demonstration	'Salbuurun' is a complex hunting game with golden eagles, 'taigan' dogs (the Kyrgyz breed of greyhounds) and bow. In the modern salbuurun, golden eagles participate in two exercises: 'chyrga' and 'ondok'. In the first exercise, each berkutchi (eagle master) lets his eagle flying towards moulage, which is entailed by a galloping rider. The eagle has to reach and grasp it. Here, time and speed of the golden eagle are estimated. The golden eagle is seated at a distance of 200 meters in 'ondok' exercise. At the judge's signal, the hunter holloes his eagle holding bait in his hands. Here, the arrival time of the eagle to his owner's hand is estimated. 'Taigan zharysh' is a race organized for the greyhounds. Dog's agility is determined by the speed of its run at a distance of 350 meters. Dogs chase the moulages that are entailed by the horse rider. 'Zhaa atuu' is shooting with a traditional bow (archery).
17A	Falconry	2008	V. NATIONAL GAMES	'Munushkorlor and itelgichiler' community	The specific features and knowledge concerning the element has been mainly transmitted in a natural way through demonstration	Falconry is a cultural heritage of Kyrgyz people that has been transmitted from generations. Hunting with falcons was one of the ways of traditional life support of nomadic Kyrgyz people. Falconry encompasses a wide range of traditional knowledge and skills, belief, ritual practices, and oral history. Mainly, falconry is based on the relationship between a man and a bird. In the course of this interaction, a falconer tamed a bird to his needs, and bird nurtured falconer such qualities as sensitivity, endurance and caring attitude to the world of nature. The model of interaction between man and bird enabled the falconer to develop respect and a caring attitude towards all of his surrounding. Bearers and

						practitioners are well aware of falcon types, their behavior and character traits, as well as their methods of taming.
--	--	--	--	--	--	--

**Head of the Department of conservation,
monitoring, and development of the cultural heritage
Ministry of Culture, Information and Tourism
of the Kyrgyz Republic**

Ainura Sultanbaeva

Материалдык эмес маданий мурастарынын элементин идентификациялоонун анкетасы

I. Элементтин идентификациясы		
Негизги аталышы		Ителги салуу
Дагы башка аталыштары	Эгер бар болсо	Ителгичилик
Материалдык эмес маданий мурастардын тармактары жана жанрлары	Элдик оозеки чыгармачылык: -жомоктор; -эпикалык ырлар (кичи эпостор); -эпостор (чоң эпостор); -макал-лакаптар Аткаруучулук өнөр: -ырчылык өнөр; -бийчилик өнөр; -музыкалык-аспаптык өнөр; -театрдык өнөр; -айтуучулук өнөр Элдик каада-салттар: -майрамдар -каада-салттар -ырым-жырымдар Техника жана технология: -салттуу кол оюмчулукко байланыштуу техника жана технологиялар; -элдик музыкалык аспаптарга байланыштуу техника жана технологиялар; -салттуу кийимдерге байланыштуу техника жана технологиялар; -салттуу тамак-ашка байланыштуу техника жана технологиялар Оюндар: -улуттук оюндар	Тармагы: Оюндар жанры: Улуттук оюндар
Учурдагы жайытылган аймагы	Азыркы мезгилде таралган жери, областы, Өлкөсү	Бишкек шаары, Ош облусу, Баткен облусу, Жалал-Абад облусу, Нарын облусу, Талас облусу, Ысык-Көл облусу, Чүй облусу Кыргыз Республикасы
Коомчулук	Аталган элемент кайсы коомчулукка таандык	Кыргыз Республикасынын "Салбуурун" федерациясы

II. Элементтин аныктамасы		
Текст	Элементтин негизги мүнөздөмөсү жана өзгөчөлүктөрү	<p>Кыргыз эли кылымдардан бери өзүнүн тилин, каада-салттарын, үрп-адаттарын, маданиятын, улуттук оюндарын муундан-муунга өткөрүп, мурас кылып сактап келген. Кыргыздар илгертеден бери жаратылышты аңчылык жана тиричилик ар-кылуу таанып келген. Муундан муунга өтүп келе жаткан салттык билимдин негизинде азыркы учурда да салттык аңчылык өнөрү жашап келет. Салттык аңчылык табиятка аяр мамиле жасоо менен табигый күчтөрдү урматтоого үндөйт. Кыргыз элинин жигиттери узак убакытка аңчылыкка чыгып келишкен. Бул табигый байлыктарды эстүү колдонууга жана био ар түрдүүлүктүү сактоого салым кошот. Мунушкорлор көп күндөргө созулуп, тамак-ашын аңчылык менен табышкан. Заманбап мылтык-куралдар колдонулбайт, ошондуктан жаратылышка, жаныбар-куштарга коп зыянын тийгизбейт. Азыркы учурдагы бүркүт жана ителги менен аңчылык кылуу камтыган комплекстик оюндарга айланган.</p> <p>Ителги салуу көп убакыт менен эмгекти талап кылат, баарынын эле колуна келе бербейт. Ителги жакшы таптаган мунушкөргө гана чыныгы досу, жолдошу болуп берет. Заманбап ителги салууда бирдиктүү эрежелер иштелип чыккан. Ойнотууда ар бир мунушкорго үч мүнөт убакыт берилет. Далбаны жипке байлап, мунушкорлор тегеретип турушат. Ошол убакыттын ичинде ар бир мунушкор ителгиси ойнотулуп жаткан далбаны өйдөдөн учуп келип алганын калыстар санашат. Эң көп упай алган жеңүүчү болуп аталат. Кыргызстан – ителгини оюн зооко эле эмес, тамак аш табуу максатында аңчылыкка пайдаланып келген мамлекеттердин бири. Ителгини колго отургузуу менен, күчүн, тырмактарынын курчтугун байкап, көз карашынын ойбо тиктегендиги, келбетиндеги сүрүнө өзгөчө баа бересиң.</p>
III. Элементтин мүнөздөмөсү		
Маданий мурастардын материалдык объектилери менен элементтин карым-катышы	Материалдык элементтер (алар элемент менен байланышкан аспаптар, атайын кийим-кечек же ар кандай ыйык жерлердин объектилери	Жок

Кошумча байкоолор	(эгер болсо) Эгер алар бар болсо	Жок
IV. Элементтин классификациясы		
Тили	Элементти өткөрүп берүү, тапшыруу тили (музыкалык, вербалдык)	Вербалдык
Башка маалыматтар	Эгер алар бар болсо	Жок
V. Элемент менен байланыштуу коомчулук, адамдар		
Алып жүрүүчү/Коомчулук/мекеме		<p>1. "Салбуурун" федерациясы Алмаз Акунов—жетекчи Ыссык - Көл облусу, Чолпон - Ата шаары, Ала-тоо пр №1. Тел.: +996 707 395094, tolchoro@mail.ru</p> <p>2. "Санат куумай" федерациясы Чоробек Насырбеков—жетекчи Бишкек шаары, Лебединовска р-ну, Победа көчөсү 400. Тел.: +996 312 342043</p> <p>3. "Салбуурун ордо" этноцентр жаштар уюму Айбек уулу Салават, Шейшембаев Бактыбек, Болотбеков Темиркан, Болотбеков Тимур, Колбаев Нурсултан, Асылбеков Айдар, Табылдиев Нуркан, Талгарбеков Адил.</p>
Башка маалыматтар	Эгер алар бар болсо	Жок
VI. Элементтин абалы		
Жашоого жөндөмдүүлүгү		
Азыркы абалы	Учурдагы абалына кыскача анализ	Азыркы учурда ителги салуу оюну Кыргызстандын баардык облусунда ойнолууда.
Жашоого жөндөмдүүлүгүнө тоскоолдуктар	Жок болуп кетүү коркунучу жана анын себептери (алып жүрүүчүлөрдүн санынын азайышы, социалдык чөйрөнүн өзгөрүшү ж.б.)	Жок
Мезгилдери	Элемент жок болуп кетүү коркунучуна мурда кабылганбы	Жок
Каттоо		
Мурдагы каттоо	Мурдагы каттоо иштери тууралуу маалымат	2008-ж
Башка маалыматтар	Эгер алар бар болсо	Жок

VII. Маалыматты түзүүчү		
Аты-жөнү		Алмаз Акунов Кыдырмышов Ниязбек Джунушова Тамара
Элементи белгилөө формасы		Аудио белгилөөлөр, Фото белгилөөлөр, Видео белгилөөлөр, Жазуу тексттери
Сакталган жери		Илимий Академияда; Маданият министрлиги; Электрондук маалымат алып жүргүчтөдө Китеп жүзүндө Федерациянын маалымат базасында
Толтурулган күнү		19-ноябрь 2015-жыл

А. Сейтжанбаева

National form for identifying ICH element

I. Identification of the element		
Name of the element		Falconry (itelgi saluu)
Other variations of the name	If any	Itelgichilik
Domains of ICH	<p>Oral tradition and expressions: -folktales; -epic songs (small epics); -epics (large epics); -sayings and proverbs</p> <p>Performing arts: -the art of singing; -the art of dancing; -musical and instrumental art; -theatre art; -art of narrating.</p> <p>Festive and ritual culture: -celebrations; -ceremonies; traditions -rituals.</p> <p>Techniques and Technologies: - techniques and technologies linked with traditional craftsmanship; - techniques and technologies linked with musical instruments; - techniques and technologies linked with traditional cuisine.</p> <p>Games: - traditional games</p>	Domain: National game
The current distribution region	Country/region/area where the element is widespread at the moment	In all regions of the Kyrgyz Republic- Issyk-Kul, Talas, Naryn, Osh, Jalal-Abad, Batken, Chui.
Community	To which community the given element is concerned	'Salbuurun" Federation of the Kyrgyz Republic

II. Definition of the element		
Brief description of the element	Brief description of main characteristics and features of the element	<p>Cultural heritage of the Kyrgyz people has been transmitted from generations. Kyrgyz people learned about the environment through their livelihoods, which included hunting with birds of prey. Such hunting practices are alive today due to cumulative body of traditional knowledge which has ideas of sustainable use of resources at its core. These ideas are also reflected in falconry, which is a traditional practice of hunting with falcons. Falconry retained the methods and practices of sustainable use of natural resources and conservation of biodiversity. Hunting with falcons does not use modern hunting gear which is why it does not negatively affect the populations of wild animals and birds. Nowadays, hunting with falcon is a national game that is popular in Kyrgyzstan.</p> <p>Training a falcon requires a lot of patience and time. Falcons are birds, which do not tolerate disrespectful treatment. But if a falconer manages to establish rapport, falcon serves him/her faithfully. The rules have been adopted for complex hunting games of the Kyrgyz people. Dalba oinotuu hunting with a falcon, competition looks at how quickly a falcon attacks a mock-up prey. Each falconer has three minutes to show what his falcon is capable of. During these three minutes a falcon should fly up in the sky and imitate an attack on a mock-up prey, which is traditionally made out of wooden frame or a horseshoe wrapped in leather or felt and decorated with pigeon's or pheasant's tail or wing feathers. A falconer swings the mock-up prey around on a rope. The judges look at how many times a falcon flied up and imitated an attack. The falconer who gets the most point wins. Kyrgyzstan is one of the countries hunting with falcons, a very unique tradition that shows the relationship between man and bird.</p>
III. Features of the element		
Interconnection of the element with tangible objects of cultural heritage	Tangible objects (such as special places, ritual objects (if there are any) associated with enactment or transmission of the element	No
Additional remarks	If there are any	No

IV. Classification of the element		
Language	Language of the element's transmission (musical, verbal)	Verbal
Other information	If there are any	No
V. Practitioner /bearer/community/organization		
Name/ Address		<p>1. Federation "Salbuurun" Mr. Almaz Akunov-President of the "Salbuurun" federation Yssyk – Kul oblast, Cholpon – Ata city, Ala – Too avenue №1 Tel: +996 707 395094, e-mail: jolchoro@mail.ru</p> <p>2. Federation "Sanat Kuumai" Mr. Chorobek Nasyrbekov - President of "Sanat Kuumai" federation Bishkek, Lebedinovka district, Pobeda str. 400 Tel: +996 312 342043</p> <p>3. "Salbuurun Ordo" ethnocenter youth group Aybek uulu Salavat, Sheishembaev Baktybek, Bolotbekov Temirkan, Bolotbekov Timur, Kolbaev Nursultan, Asylbekov Aidar, Tabildiev Nurkan, Talgarbekov Adil.</p>
Other information	If there are any	No
VI. Status of the element		
Viability		
Current condition	Brief analysis of the current condition	The game is practiced in all regions of the country.
Threats to the viability	Degree of threat extinction and its causes (number of practitioners, change of environment, etc.)	No
Frequency	Has the element been threatened to extinction before	No
Inventory		
Previous inventory	Information about previous inventories	2008
Other information	If there are any	No
VII. Person (s) who compiled the inventory entry		
Full name		Almaz Akunov

Тиркеме 3

		Kydyrmyshov Niyazbek Dzhunushova Tamara
Forms of fixation of the element		Audio fixation Photo fixation Video fixation Written texts
Place of storage of all inventory documents related to the element		Academy of Sciences; Ministry of Culture; Written and electronic version Federation database
Date of completion		November 19, 2015

A. Сулейманбаева

198